

Historie neziskového sektoru/občanské společnosti

Úvod

- Historie neziskových aktivit v českých zemích (plus mezinárodní kontext)
- Zpracováno podle:
 - Petr Anderle: Máme na čem stavět (www.neziskovky.cz/data/mame_na_cem_stavet_anderletxt8374.rtf)
 - Miroslav Pospíšil: History of the Czech Nonprofit Sector (http://www.e-cvns.cz/?stranka=publikace&podstranka=10_working-papers)

Témata

- Úvod do tématu, klíčové pojmy
- Vývoj OS v pozdním osvícenství a 19. stol.
- Vývoj OS ve 20. stol.
 - 1918 – 1938
 - 1938 – 1945
 - 1945 – 1948
 - 1948 – 1989
- Případová studie

Úvod

- Desetitisíce organizací
 - Kde se vzaly?
 - Kdo jsou jejich členové a co chtějí?
 - Je jich hodně nebo málo?
 - Z jakých tradic vzešly?
 - Co je to občanská společnost?
 - Nekopíruj nějaké cizí vzory?
 - Kdo je řídí?
 - Jaké mají místo v politickém systému?

Pojmy

- ▣ stavovská společnost:
 - ▣ společnost, v níž je sociální pozice jednotlivce určována primárně faktory, které sám nemůže ovlivnit, tj. především rodem.
- ▣ občanská společnost:
 - ▣ společnost z hlediska práva formálně rovných osob (tj. rovnost šancí), v níž je sociální pozice jednotlivce určována faktory, které jsou jím samotným ovlivnitelné (hospodářská výkonnost, vzdělání aj.)
- ▣ spolek:
 - ▣ asociativní forma spolkového sdružování představuje jeden z nejdůležitějších projevů občanské společnosti, tj. svobodné sdružení suverénních individuí za účelem prosazení společných zájmů nebo pěstování společných zálib a komunikace VS korporativní forma

Pojmy

- ▣ honorační politika:
 - ▣ typ správy veřejných záležitostí vlastní druhé půli 19. století (staročeši, velkostatkářské strany, částečně mladočeši), kdy byla pro politické strany příznačná minimální organizovanost spočívající prakticky jen v existenci stranického vedení (sestavujícího hlavně z poslanců) a kdy se veřejná činnost strany prakticky omezovala jen na aktivizaci voličstva v době těsně před volbami.
 - Neexistují tedy krajské, okresní, místní organizace, neexistuje vlastně ani funkce předsedy strany, ani jasný a závazný program, při pohledu „zdola“ funguje podobná strana vlastně jako „pánský klub“ úzce vymezené místní honorace.
- ▣ masová politika: typ správy veřejných záležitostí, v němž politické strany představují centralisticky a hierarchicky organizovanou strukturu se stálým výkonným výborem v čele s předsedou, regionálními a místními sdruženími příznivců, stranickým tiskem a jasným a pro členy a představitele strany závazným politickým programem.
 - Jde o projev narůstající politizace nižších vrstev společnosti od 80. let 19. století a průvodním jevem tohoto typu veřejné práce a změny politické kultury jsou masová shromáždění s typickými prvky komunikace, konzumací alkoholu, zpěvem písní a skandováním jednoduchých hesel

Vývoj OS do 19. století

Co zkoumat:

- ▣ Politická kultura a politická činnost, zvláště s důrazem na emancipační snahy českého národa.
- ▣ Hospodářské aspekty vzniku a vývoje občanské společnosti. Jde tu o otázky emancipace různých složek obyvatelstva českých zemí, a to jak v národnostním, sociálním, tak genderovém slova smyslu.
 - Např. výzkumy dělnického hnutí a to zvláště hnutí odborového, otázky hospodářského postavení žen v různých sociálních vrstvách nebo otázky tzv. hospodářského nacionalismu, tedy hospodářského soupeření Čechů s Němci.
- ▣ Spolková činnost. Jde zde zvláště o spolky vzdělávací, kulturní, hospodářské, konzumní apod., které svým počtem a také členskou základnou mnohonásobně převyšovaly politické.
- ▣ Oblast samosprávy (místní, okresní a částečně i zemské).
 - Zde se odehrávaly zdánlivě méně významné boje než v říšském či zemském sněmu, šlo zde o triviální „školu demokracie“ ve smyslu formulování občanských postojů k problémům všedního dne (hygiena, bezpečnost, doprava atd.).

Vývoj OS do 19. století

Korporativní typ spolčování

- ▣ Jeho znakem byla příslušnost na základě původu či zastávané profese, tedy členství nikoliv dobrovolné, šlo navíc o strukturu hierarchickou, která vznášela nárok na plnou kontrolu činnosti svých členů. Příkladem takovýchto korporativních struktur byly především cechy, s jejich hospodářskou, politickou a sociální funkcí, také mnohé privilegované měšťanské spolky apod.
 - V našich zemích jsou již ve 13. století činěny pokusy o ustavení řemeslných organizací - cechů. Slovo cech (Zeche) v podstatě znamená řád, společenství.
 - Pražští řezníci měli svá privilegia sdružovací již z doby Přemysla Otakara II. V roce 1365 Karel IV. potvrdil privilegia malířům (k nim patřili například i knihaři). Bratrstvo malířů bylo v Praze ustaveno již v roce 1348. Podobné cechy vznikají v Evropě daleko později: 1401 Paříž, 1403 Londýn, 1502 Štrasburk

Vývoj OS do 19. století

- ▣ Počátky asociativního spolčování:
 - ▣ V evropské kultuře 18. století přináší osvícenství myšlenky volného sdružování. Formy spolčování, které přineslo dokonale organizované cechovní zřízení, **zůstaly**.
 - ▣ S osvícenstvím přichází myšlenky o potřebě obecného prospěchu, vzdělávání, zlepšování duchovního stavu lidstva a schopností lidského poznání.

- ▣ Asociativní sdružování: **dobrovolné** sdružování rovnoprávných osob, jehož **cílem je dosažení účelu, který si zúčastnění předsevzali**. Jde tedy o institucionalizaci občanské veřejnosti na principech ústavnosti, rovnosti, účasti na vytváření vůle, kontinuity práce a předvídatelnosti kroků.
- ▣ Spolková činnost je projevem jakéhosi extraktu občanských ctností v podobě, jak si jej původně definovala **měšťanská společnost** 19. století a v jaké se s jistými obměnami šířil i do prostředí ostatních společenských vrstev.
 - ▣ Počátky asociativního principu je třeba hledat v době osvícenského myšlení. Ale již ve středověku se některá sdružení podobají spolkům - laická náboženská bratrstva, literátská bratrstva, mariánské družiny, učené vzdělávací a vědecké sodality.

Počátky asociativního spolčování

- ▣ K dobrovolnému sdružování formálně vyzýval habsburský stát již od časů vlády císařovny Marie Terezie (1740-1780) a jejího syna Josefa II. (1780-1790).
 - Příznačně však v osvícenské éře asociativní organizace vznikaly jako produkt zájmu státu, resp. jeho reprezentantů na místní úrovni (úředníků, důstojníků nebo aristokratů), a přebíraly tak roli starších sdružení, vzniklých na korporativním základě.

Počátky asociativního spolčování

- ▣ Organizace stojící na asociativním základě byly i v dalších letech **povolovány státem**, příznačně však pouze **ad hoc**, tedy bez existence všeobecně platného spolkového zákona.
 - Důvodem byla obava z rozvoje politických aktivit a strach konzervativního habsburského státu z opakování událostí Francouzské revoluce.
 - První spolkový zákon byl příznačně vydán až v roce 1850, jako opožděná reakce na obrovský boom občanských aktivit v revolučních letech 1848-1849, a také jeho cílem bylo rozvoj občanských aktivit spíše důsledněji kontrolovat než jakkoliv podporovat.
 - Teprve po roce 1861, tedy po přechodu habsburské říše ke konstitučnímu režimu, sledujeme postupné uvolňování poměrů, opět rychleji v oblasti ne-politické.
 - K dosažení dobových standardů liberálního spolkového zákonodárství došlo až v roce 1867 a i tehdy si rakouský stát podržel právo schvalovat existenci spolku.

Počátky asociativního spolčování

- Korporativní a asociativní princip sdružování se v konkrétním městě zpravidla prolínal
 - pokud už došlo k ustavení moderního asociativního sdružení, pak byl z opatrnosti často do jeho čela postaven seriózní státní úředník nebo aristokrat
 - konservatismus a obezřetnost se jako plošný projev občanské společnosti v měšťanském prostředí začal postupně vytrácet od 60. let 19. století (velkoměsta typu Vídně, Prahy nebo Brna), ke skutečnému boomu asociativního spolčování jako symptomu rozvoje občanské společnosti došlo u nás až ve druhé polovině 80. let

Počátky asociativního spolčování

- ▣ První osvěcenská společnost vzniká v roce 1746 v Olomouci - SOCIETAS INCOGNITORUM ERUDITORUM (http://cs.wikipedia.org/wiki/Societas_eruditorum_incognitorum_in_terrīs_Austriacis)
- ▣ Přírodovědec Ignác Born byl iniciátorem vzniku Soukromé učené společnosti, která se v roce 1784 prezentovala jako veřejná Královská česká společnost nauk (<http://casopis.vesmir.cz/clanek/kralovska-ceska-spolecnost-nauk>).
- ▣ Ve stejné době vzniká u nás první mecenášský spolek - Společnost vlasteneckých přátel umění v Čechách (1796), která položila podporou výtvarného umění základy dnešní Národní galerie (http://cs.wikipedia.org/wiki/Spole%C4%8Dnost_vlasteneck%C3%BDch_p%C5%99%C3%A1tel_um%C4%9Bn%C3%AD).

Rakouská legislativa

- ▣ Existovalo celkem 28 kategorií spolků, včetně akciových společností, veteránských, penzijních spolků nebo vědeckých společností.
- ▣ Každý spolek tedy nelze a priori spojovat se znaky občanské společnosti, tento atribut připisují historikové zejména těm, které se významněji podílely na rozhodování o veřejných záležitostech na komunální úrovni.
 - Vůle deklarovaná spolkem byla vnímána jako součet vůle jejich členů a v tomto ohledu byly mezi spolky pochopitelně značné rozdíly jak v početnosti jejich členstva, tak v možnosti členů ovlivňovat mínění druhých lidí. Veřejné angažmá patřilo k habituálnímu profilu příslušníka měšťanské elity 19. století, bez aktivity na veřejném poli nebylo lze očekávat společenské uznání vlastní osoby. Atribut veřejné činnosti měl tedy pro společnost přibližně takovou váhu jako schopnost samostatné hospodářské existence resp. držba vysokoškolského titulu, schopnost zajistit rodinu a řádně podle měšťanského kodexu ctností vychovat potomstvo. U některých mimořádně aktivních osobností se nicméně setkáváme s faktem paralelního členství v desítkách spolků a na místě je tedy pochybnost o reálné práci ve prospěch spolku a jeho cílů, spíše šlo

Přenos a prolínání hodnot

- ▣ Přenos liberálně občanských hodnot z měšťanského prostředí do jiných společenských vrstev.
 - U nás rezonuje ve dvou liniích, jednak ve směru k rodové aristokracii, jednak ve směru k dělnictvu.
 - **Aristokracie:** činný v podmínkách občanské společnosti zůstal jen zlomek starobylé aristokracie, naprostá většina jejích příslušníků se v posledních dvou desetiletích stahuje do ústraní a věnuje se pěstování svých zálib a péči o sídla, z nichž chtěli vytvořit oázu opozičního postoje proti novotám stojící na zásadách tradic, rodu a cti.
 - **Dělnické prostředí:** je zdrojem inovací a hybatelem mnoha změn, nastávajících ve společnosti pozdního 19. století a spolu s rolnictvem hlavním protagonistou

- ▣ Dělnické spolky byly budovány na prakticky stejném základě jako spolky měšťanské, řada z nich také vznikla odlivem části členstva z prostředí řemeslnicko-živnostenských spolků.
- ▣ V 70. a 80. letech se dělnické hnutí stalo terčem pronásledování ze strany státu; po roce 1890, kdy hlavní restrikce skončily, hnutí nabylo masové podoby a jako většinový se prosadil názor hledající cesty k integraci do společnosti.
 - V letech 1890-1914 se tak podařilo hlavně díky socialistickému hnutí značnou část nižších společenských vrstev přiblížit principům dosud vyhrazeným příslušníkům středních vrstev a vštípit jim některé hodnoty, na kterých bylo možno stavět při rozvoji občanské společnosti v meziválečném období: kromě elementárních pravidel hygieny a zdravotníky také např. pravidla slušného vystupování hlavně ve vztahu k ženám a starým lidem, střídmosti v požívání alkoholu a nakládání s penězi.

Moderní občanská společnost

- V polovině 19. století se u nás začíná formovat moderní občanská společnost. S rozvojem spolkové činnosti jde ruku v ruce jejich podpora.
- Demokratická společnost je vždy příznivě naladěna projevům filantropie a mecenášství.
 - Konkrétní adresná podpora je předpokladem jejího účelného a kontrolovatelného využití, na rozdíl třeba od obecně pojatých státních dotací, které nejsou rozdělovány transparentně.

- Důležité bylo i to, že lidem, kteří podporovali iniciativy občanské, dostávalo se na druhé straně značného společenského uznání. Navíc si sami ve vlastním zájmu vhodně kontrolovali využití jimi investovaných prostředků.

Mecenášství jako součást OS

- ▣ U nás byl velmi známým mecenášem architekt Josef Hlávka (1831 – 1908).
 - Díky jemu máme do češtiny přeloženo celé dílo Shakespearovo. Mnohá umělecká díla byla zachráněna tím, že je Hlávka kupoval do svých uměleckých sbírek a podpořil tak jejich autory.
 - Sám přímo podporoval básníky, malíře a literáty (Aleš, Vrchlický, Zeyer, Dvořák, Sládek, Hynais), vkladem 25 000 zlatých zřídil Fond na postavení sochy sv. Václava na Václavském náměstí v Praze, podporoval i krajanské spolky a financoval zahraniční studentské stáže.
- ▣ Ale už i mnohem dříve (třeba **František Antonín hrabě Špork (*1662, † 1738)**)

▣ <http://www.historickaslechta.cz/sporkove-zmenili->

Mezinárodní rozměr

- ***REPEAL***
- ***BOYCOTT***
- ***MAFIE***

Tajné spolky

- Tajné spolky, neboli tajné společnosti, tvořili ponejvíce rosenkruciáni, svobodní zednáři a ilumináti.
 - Tyto občanské iniciativy měly mnoho důvodů proč byly tajné. Smyslem utajení těchto společností a spolků nebyly nutně úmysly nečestné.
 - Jejich členové se mnohdy právem domnívali, že absolutistický stát například by neměl pochopení pro jejich úmysly pracovat pro všeobecné povznesení společnosti a pro její blaho.
 - Navíc u tajných společností bylo jejich utajení někdy nutné pro jejich mezinárodní provázanost (svobodní zednáři), nebo pro nevhodnost běžné organizační struktury (volnomyšlenkáři).
 - Jejich největším přínosem bylo to, že se stát začal spolkovým životem zaobírat.

19. století - příklady

- *Vážme si veřejnosti. Veřejnost jest hlavním předmětem státního pokroku, poněvadž jen veřejností všem občanům se umožňuje, aby do ústrojí státního každý podle sil svých zasahoval. A zajisté onen stát spíše rychleji k ideálu svému pokročí, v kterém se **politické uvědomění ve všech občanech** vzbudilo, nežli onen, v kterém jeden nebo hrstka státníků v paragrafech zastaralých člunek státu veslem svého rozumu řídí. **Veřejnost jest spolu jediným prostředkem k poznání našich mravních neduhů a jich vyléčení.***

(novinový článek, 1848)

Příklady spolků...

- Spolek stálců (?)
 - spolek podporující vydávání vlastivědné literatury a jeho členové se zavázali ročně odevzdávat STÁLOU částku ve prospěch vydávání těchto knih.
- Společnost pro lidská práva (1835)
- Spolek Evropa (1854)
 - rozvíjel představu o státu, v němž budou dvě země
 - Čechy a Morava se Slovenskem (1854)
- Spolek ctnostných
- Spolek pro péči o propuštěné vězně

Další spolky...

- Meteorologický spolek na Moravě (1816),
- Slezská společnost pro povznesení vlastenecké vzdělanosti (1803).
- Zoologická stanice u rybníka Dolnopočernického (1888),
- Theosofický spolek v Praze (1897),
- Spolek českých zvěrolékařů pro země Koruny české (1899)
- Spolek hornický a hutnický v Moravské Ostravě (1877)
- a mnohé další. Řada spolků vzniká na půdě církví. Mnohé neslouží pouze účelům církevním, ale mají zcela širší platnost. Vznikají i spolky s výraznými rysy *samaritánskými*.

ČSR 1918 - 1938

- V republice pochopitelně pokračují v činnosti spolky tradiční, avšak vznikají nová sdružení a dochází ke značnému rozšíření jejich činnosti.
- V zemi se objevují spolky mezinárodní, pracující na bázi kulturní výměny. Jsou zakládány odbočky PAN KLUBŮ, Rotariánů, Spolků všech lidí – vzniká řada sdružení pro pěstování styků mezi národy.
 - Zde stojí za to poznamenat, že právě u nás (1925-1926) vznikla **myšlenka hnutí Panevropského. Myšlenku podpořil mimo jiné i prezident Masaryk a následně vzniklé občanské sdružení Panevropská unie Čech a Moravy (1926), které bylo obnoveno po roce 1989.**

ČSR 1918 - 1938

- Značný rozvoj prodělávají spolky turistické.
 - Prvním turistickým sdružením v našich zemích byl v roce 1886 založený spolek „Pohorská jednota Radhošť“ ve Frenštátě na Moravě.
 - V roce 1888 byl založen „Klub českých turistů“
 - Druhým největším turistickým klubem byl Hauptverband deutscher Gebirgs - und Wandervereine

ČSR 1918 - 1938

- Spolky tělovýchovné a sportovní
 - V roce 1882 se koná první Všesokolský slet na Střeleckém ostrově, kde se představilo 750 cvičenců. V roce 1923 má Sokol 603 903 členů, v roce 1929 - 629 136 členů ve 3 130 jednotách. Sokol vlastnil 843 tělocvičen a jenom na příspěvcích vybíral ročně přes milion korun.
 - Dělnické tělocvičné jednoty,
 - Jednoty orelské,
 - tělocvičné odbory hasičské a střelecké, národně sociální, Selské jízdy, Federované dělnické tělocvičné jednoty, Německé tělocvičné spolky, Židovské tělocvičné spolky a další drobné organizace.

ČSR 1918 - 1938

- V roce 1911 se začíná v Čechách rozvíjet skauting, v roce 1914 je založen první samostatný spolek „Junák – český skaut“. V roce 1930 má Svaz Junáků – skautů 34 253 členů.

ČSR 1918 - 1938

- Výrazným rysem občanské uvědomělosti byla práce dobrovolnická
 - Zde měla velmi silné postavení Společnost Československého Červeného kříže - v roce 1930 v ní pracovalo přes 35 000 samaritánů a samaritánek. Dorost ČsČK sdružoval v té době 483 000 členů.

ČSR 1918 - 1938

- K tomu všemu je třeba přičíst tisíce drobných spolků počínaje hasičskými a konče čtenářskými a pěveckými. Nebylo u nás obce, jejíž společenský život by se neodvíjel od existence dobrovolných sdružení občanů.
- Bylo zcela běžné, že v obci mající okolo 5 000 obyvatel bylo 30 i více sdružení.

ČSR 1918 – 1938

Občanská společnost a politika

- V období do roku 1939 projevovaly politické strany zájem o spolkové hnutí a některé politické strany vytvářely přímo své vlastní korporace.
- Vzhledem k mnohotvárnosti občanské společnosti nebylo možné, aby si nějaká politická strana uzurpovala právo na „majetnictví“ nějaké hnutí či společenství.
- Politické strany a občanský sektor existovaly vedle sebe, prolínaly se, vzájemně se ovlivňovaly, řešily případné problémy, spory, spolupracovaly.
 - Vztah mezi politickými stranami a občanským sektorem nebyl nijak definován a nikdo se ani o jeho definici nepokoušel.

ČSR 1918 - 1938

- ▣ vznik národního státu, kterým Československo bylo, nastolil novou společenskou situaci. Stát hledal v některých občanských iniciativách oporu. Našel ji u Sokolů, u legionářských spolků, avšak jak se polarizoval politický život, tak se začal polarizovat i život spolkový.
- ▣ Zejména vznikem krajní levice po rozdělení české sociální demokracie v roce 1921 (vznikem KSČ) dochází i k ideové diferenciaci v odborovém hnutí, ve sportovní činnosti, v mládežnickém hnutí i v dalších oblastech.
 - A tak máme například pravicové skauty (Svaz Švehlových junáků skautů Československa) i rudé skauty (Spartakovi skauti práce). Podobné příklady bychom našli ve sportu a u dětských a mládežnických organizací.

Úkrok stranou...

- <http://www.mladi.cz/>
- <http://www.konzervativci.cz/>
- <https://www.facebook.com/Mlad%C3%A9-ANO-973563302683819/>
- <http://mladilidovci.cz/>
- <http://www.ksm.cz/>

- <http://www.oranzovy-klub.cz/>

1938 - 1945

▣ Restrikce a centralizace

- Centralizace se plně rozmohla po okupaci, kdy probíhala ruku v ruce s likvidací širokého spektra spolků – zánik čekaly spolky nesoucí v sobě potenciál ohrožení protektorátu např. židovské, tělovýchovné, legionářské, socialistické.
- Rok 1939 dlouho nepřežily ani dřívější německé spolky.
- V mnohem menší míře se existenční restrikce dotkla bankovních, hasičských a loterijních sdružení.
- Lokálně můžeme naopak sledovat dílčí rozvoj např. chovatelských spolků.

▣ Centralistický přístup státních orgánů přetrval i po skončení 2. světové války a lze ho hodnotit jako trend, který se po dřívějších náznacích již plně prosadil.

1945 - 1948

- ▣ Omezená konjunktura
- ▣ Omezená pestrost
 - V souvislosti s prezidentskými dekrety nebyly obnoveny, popř. byly zrušeny maďarské a německé spolky, stejně jako spolky spojené se zakázanými stranami či jinak nevyhovující charakteru Československa jako lidově demokratické republiky.
 - Poválečný vývoj v mnohém převzal centralizační snahy předchozích let. Svoji roli zde sehrála také vize efektivnějšího fungování daných subjektů pro blaho celku (zejména v případě centrálních svazů průmyslu, obchodu, dopravy apod., kde se odrážely zkušenosti meziválečné hospodářské krize i války vůbec a vedly k znárodňování či obecně většímu zásahu státu do chodu země).
 - Již v prvních poválečných letech vznikaly velké celonárodní svazy sdružující určitou zájmovou skupinu obyvatelstva, např. včelaře, výtvarné umělce, ženy apod.

1948 – 2. pol. 60. let

- ▣ nemožné užívat termín občanská společnost, stejně jako v éře okupace, neboť dochází k nenaplnění podmínky svobodné a otevřené komunikace
- ▣ spolky stereotypně spojovány s měšťanstvem, a proto i produktem „buržoazního“ životního stylu hodného vymýcení
- ▣ hned v roce 1948 nastal zvýšený tlak na likvidaci „nevhodných“ spolků, tj. neslučujících se s komunistickými vizemi a idejemi, stejně jako na jejich další centralizaci

- Velké masové organizace
 - monopolní svazy, které disponovaly pro danou oblast společenské aktivity základními kompetencemi, např. pod jejich patronací bylo možné organizovat konkrétní akce, apod.
 - Všechny velké svazy byly vnitřně přímo napojeny na ÚV KSČ, kde byl iniciován základní směr jejich působení, schvalovány pracovní plány na jednotlivá období, kontrolováno dodržování vytčené činnosti, dosazovány vedoucí osoby apod.

- ▣ Podřízenost organizací ÚV KSČ ve všech rovinách bylo také zakotveno v zákoně o dobrovolných organizacích z roku 1951. Zde se však hovořilo o tzv. demokratickém centralismu. Tento termín se také objevoval v tehdejší mediálnímu prostoru Československa.
 - V uvedeném zákoně byly rovněž vyjmenovány některé konkrétní dobrovolné organizace – např. ROH, Československý svaz žen, Československý svaz mládeže apod. „Občanská společnost“ byla tímto způsobem silně politizována, kontrolována a měla představovat jeden z hlavních nástrojů prosazování vlivu KSČ mezi obyvatelstvo.

- Kolektivní členství – překrývání členství

2. pol. 60. let

- Částečné uvolnění
- Lehká rehabilitace spolkového života

Normalizace od 70. let

- ▣ další vlna rušení spolků spolu s federalizací státu nesoucí s sebou zakládání samostatných republikových svazů proti původním celostátním organizacím
- ▣ snahy o centrální řízení společnosti v porovnání zejména s 50. lety se ve skutečnosti nerealizují v tak striktní podobě, byť možnost represe zde stále hrozí
 - Období 70. a 80. let (zejména jejich konce) se vyznačuje širším vznikem neinstitucionalizovaných neformálních skupin a kroužků, zejména ve sféře umělecky zaměřených vrstev společnosti. Tato uskupení se vyskytují již koncem 50. a v 60. letech, avšak jejich působení je dosud neprobádané a pravděpodobně nedosahuje velkých rozměrů. Do období normalizace však spadají uskupení jako Charta 77 či VONS, která naopak jistý vliv na část společnosti měla.

Případové studie

- Ženské organizace
 - http://is.muni.cz/th/52313/ff_m/